

AYŞEM YANAR HAMAM OBJELERİ KOLEKSİYONU

“ANADAN KIZINA KIZINDAN BÜYÜK GELİNENE”

Ayşem YANAR,2020

*Eserin ilk sahibi Aysel AYDIN
Gümüş Takunya, 1985*

Giriş

Geçmişî antik çağ uygarlıklarına dayanan hamamlar ilk kez M.Ö. 300’lü yıllarda eski Yunan’da görülmüş, bu yapılar, mekansal ve işlevsel özellikleri ile Roma Hamamlarına örnek oluşturmuştur. Romalılar hamamları spor ve eğlenceye de olanak sağlayan sağlık ile ilgili mekanlar olarak planlamışlar ve pek çok yerde inşa edilmelerini sağlamışlardır. İstanbul’un fethi ile Doğu Roma’nın (Bizans) birikimi Osmanlı’ya geçmiş, Osmanlı döneminde Roma hamamlarının mekânsal ve işlevsel özellikleri yeniden yorumlanmış (Kuruçay, 2011) ve Mimar Sinan gibi ünlü mimarların katkısı ile mükemmel bir bütünlükte ve özgün bir form ile yeniden üretilmiştir.

Hamamın kelime anlamı; banyo, sıcak olmak ve sıcak yerdir. Anlamı, Türkçe, Arapça ve İbranice’de benzerlik göstermektedir. Ancak, hamamın anlamı sadece bu sözcükler ile sınırlı değildir. Hamam kelimesi, Türk Hamamı olgusu ile kültürel bir anlam kazanmıştır. Sağlık amaçlı bir yaklaşımla “yıkama, arınma ve şifa bulmaya mahsus yer” olan hamam, kültürel ve geleneksel açıdan, “sağlık, sosyal ve kültürel etkinliklerin yaşandığı merkez” olarak da tanımlanabilir (Ayçeman, 2016).

Türk Hamamı'nın geçmişten günümüze taşıdığı değerler; mekansal, fonksiyonel ve geleneksel özellikleri, kültürel miras kapsamında korunması ve yaşatılmasının önemini ortaya koymaktadır. Türk Hamamı'nın kültürel miras kapsamında korunması ve yaşatılması ise somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunun bütünsel bir yaklaşım ile ele alınmasını gerektirmektedir.

İnsan ve mekan ilişkisi açısından hamam, her dönemde, her kültürde en çok ilgi çeken yerlerden biri olmuştur. Binlerce yıldır Anadolu kültürünün değişmez bir parçası olan ve sayıları giderek azalan orijinal Türk hamamlarının, kültürel miras açısından özel bir önemi vardır.

Türk Hamamı Objeleri ve Geleneksel Kullanımı

Türk hamamında kullanılan objeler, geleneksel Türk hamam kültürünün zenginliğini yansıtmaktadır. Son yıllarda açılan hamam müzeleri ve bazı koleksiyonerlerin çabaları ile bu zenginliğin yeni kuşaklara aktarılmasına çalışılmaktadır.

Türkiye'nin ilk Türk Hamamı Müzesi, Ankara Kalkınma Ajansı'nın desteği ile Sema Demir'in hazırladığı "Sürdürülebilir Bir Turizm için Uygulamalı Hamam Müzesi" projesi ile Beypazarı'nda 2012 yılında hayata geçirilmiştir (Demir, 2013). 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı ve veziri olan Rüstem Paşa'nın yaptırdığı 32 hamamdan biri olan ve yakın bir döneme kadar kullanıldıktan sonra işlevselliğini yitiren Rüstem Paşa Hamamı'nda çok sayıda obje sergilenmektedir (Anonim 2016a)

Beypazarı Türk Hamam Müzesi

Beykozar TürK Hamam Müzesi İç Mekan Görünümü

Hamam Tası: Hamamlarda kurnadan suyu alarak yıkanmak için kullanılan, çapları 11.5 cm ile 27 cm arasında değişen objelerdir. Anadolu'nun zengin antik çağ kültürünü günümüze kadar taşıyan en uzun soluklu tasarım hamam tası tasarımıdır. Genellikle kabartma ya da kakma tekniği ile çalışılan hamam tasları yivli, bitkisel, hayvansal ya da geometrik motiflerden oluşmaktadır. Hamam taslarının gümüş, bakır ve pirinçten yapılan örnekleri mevcuttur

Hamam Tası Örnekleri

Leğen-İbrik: Hamamda abdest almak için kullanılan, yükseklikleri 33 cm ile 50 cm arasında değişen malzemelerdir. Kirli suyun görünmemesi için leğen ve ibrik arasında sabunluk denilen süzgeç bulunur. Genellikle kabartma teknikli olup; yivli, bitkisel, hayvansal ya da geometrik motifler ile süslüdür. Gümüş, bakır ve pirinçten yapılan örnekleri yaygındır.

Leğen- İbrik Örneği

Lif Leğenleri: Lif leğenleri daha çok bakırdan yapılmıştır

Lif Leğeni Örneği

Buhurdan: Genelde gümüş, bakır ve tombaktan yapılan buhurdanlar, içinde güzel bitki ve nesnelere yakıldığı, kapağındaki delikten çıkan duman ile mekanın güzel kokmasını sağlayan estetik ve fonksiyonel kaplardır. Özellikle kadın hamamlarında özel günlerde misafirleri güzel kokular ile karşılamak açısından önemsenen objelerdir. Gümüş ya da pirinçten yapılmakta, ölçüleri 13cm ile 30 cm arasında değişmektedir.

Gülabdandan: Gümüş, bakır, cam ya da porselen olabilen gülabdandanlar, misafirlere gül suyu ikram etmek amacıyla kullanılan objelerdir. Hamamda yıkandıktan sonra ve özel hamam günlerinde davet sahibinin misafirlere gülsuyu ikram edebilmesi amacıyla kullanılmışlardır.

Buhurdan ve Gülabdan Örneği

Kirdenlik: Bursa yöresinde kildan olarak da adlandırılan kirdenlik, halk arasında hamam kazanı olarak anılmıştır. Çapları 17 cm ile 44 cm arasında değişmektedir. Dibi geniş, ağzı dar bakır kaplar olan kirdenliklerin kullanım amacı kirli çamaşırların yıkanmasıdır. Ters çevrilerek tabure gibi kullanılmalarının yanı sıra güzel ses verdiği için eğlencelerde darbuka gibi alınmaları da yaygın kullanım Őekilleri arasındadır. Geometrik, yazılı, bitki desenli ve Őerit bordürlü olanları mevcuttur.

Kirdenlik Örneği

Kildence: Kilin temizlik malzemesi olduğu günlerden kalan tabirle büyük sabunluklara “kildence” adı verilmiştir. İçine sabun, sabunluk, kese ve taraklar konulan, ıslak sabun ve sabunlukların sularının akması için dibinde delikler bulunan kildencelerin yükseklikleri 4 cm ile 23 cm arasında değişir. Farklı formlarda bakır ve pirinçten yapılan değişik desenler ile süslü örnekleri vardır.

Kildence Örneği

Sabun: Fenikeliler ve Roma döneminde sabun önemli bir değişim aracı, ticari bir metadır. Roma hamamlarında olduğu kadar Osmanlı hamamlarında da önemli olan sabunlar, Osmanlı'da aile işletmelerinde üretilmiş, sabunda üretici ailenin damgasına yer verilmiştir. Sabunların yükseklikleri 4.5 cm ile 6 cm arasındadır.

Sabun ve Damga Örnekleri

Taraklar ve Tarak Keseleri: Hamamlarda, ahşap, fildişi ve gümüş kaplamalı kemik taraklar kullanılmış, bu taraklar çok şık nakışlı keseler içinde muhafaza edilmiştir

Tarak Örnekleri

Tarak Kesesi Örnekleri

Aynalar: Tuğra, bitki ve hayvan desenleri ile ya da değerli taşlar ile süslü gümüş ve ahşap aynalar kullanılmış, gümüş aynalar şık kutular içine yerleştirilmiştir.

Ayna Örnekleri

Nalın ve Takunyalara: Bir çift ayakkabı anlamına gelen naleyn” kelimesinden türetilmiştir. Kızgın hamam zemininden ayakları korumak için yapılmıştır. Hamamda gündelik nalınların yanı sıra özel günler ve özel kişiler için maddi değeri ve sanat değeri yüksek nalınlar da kullanılmıştır. Yükseklikleri, 3.5 cm ile 27.5 cm arasında değişen nalınların; ahşap, telkâri- deri, ahşap-metal, ahşap, metal, deri, sedef kakma ve tekstilden yapılmış örnekleri yaygındır.

Nalın Örnekleri

Topuk taşı-Ponza taşı: Siyah ya da beyaz renkli olarak doğada bulunan topuk taşları hamam eşyalarının önemli bir parçasını oluşturur. Kullananların ekonomik durumuna göre, bakır ve gümüş ya da sade tipleri mevcuttur.

Topuk Taşı Örnekleri

Peşamal: Hamamda örtünmek ve kurulanmak için kullanılan ince dokumalardır. İpekli olanlarına futa denilmektedir.

Peştamal Örnekleri

Havlular: Kurulanmak amacı ile kullanılan tekstil malzemeleridir.

Havlu Örnekleri

Kese: Hamam malzemeleri arasında kesenin özel bir önemi vardır. Keseler Ankara keçisinin lifinden elde edilen bezayağı dokumalardır. İpekten yapılan keselerin kullanımı ise daha az yaygındır.

Tülbent: Kadınların hamam malzemesi olarak kullandıkları pamuklu, ince, yumuşak dokulu dokumalardır.

Türk Hamamı Geleneğinin Resim Sanatına Yansıması

Türk hamamı geleneği özellikle de kadınların yıkanma alışkanlıkları, Batılı ressamın ilgisini çekmiş, 16. yüzyıldan itibaren birçok Avrupalı sanatçı, kadın ve hamam konulu resimler yapmışlardır (Renda, 2012: 381-382). Bu bölümde, tarih sıralaması dikkate alınarak, Türk Hamamı geleneğinin resim sanatına yansıması ile ilgili bazı örneklere yer verilmiştir. Bu örnekler, Türk Hamamı'nın mekânsal ve geleneksel özellikleri ile ilgili ipuçları vermektedir.

Flaman asıllı Fransız ressam Jean Baptiste Van Mour (1671-1737) “Soğuklukta Dinlenen Kadın” ve “Kurnanın Önünde Hizmetçisi ve Genç Kız” isimli resimleri ile ün kazanmıştır. “Kurnanın Önünde Hizmetçisi ve Genç Kız” isimli çalışma

Kurnanın Önünde Hizmetçisi ve Genç Kız (J. B. Van Mour) (Anonim 2016b)

İsviçre kökenli Fransız ressam Jean Etienne Liotard (1702 -1789), bir kadını kına taşı taşıyan hizmetçisi ile resmetmiştir. Liotard'ın “Hamamda Kadın ve Hizmetçisi” isimli tablosu

Hamamda Kadın ve Hizmetçisi (J. E.Liotard) (Anonim 2016c)

Takunyalardaki yükseklik iki nedenledir. Birincisi sudan korunmak ikincisi ise sosyal statü belirtisidir.

Fransız resam Jean Jacques Francois Le Barbier (1738-1826) tarafından, 1785 yılında yapılan kadınlar hamamı konulu yağlı boya tablo

Türk Kadınlar Hamamı (J. J. F. le Barbier) (Anonim 2016d)

Batılı ressam (Fransız) Jean Auguste Dominique Ingres (1780-1867), İstanbul'da hiç bulunmamasına rağmen, Lady Montagu'nun mektuplarından esinlenerek "Türk Hamamı" adlı bir tablo yapmıştır. Bu tablo bilinmesi gereken en önemli elli tablo arasında yer almaktadır. Önce kare formda çalışılan resim, daha sonra daire içine alınarak kadınların hamam sefası anahtar deliğinden izleniyor izlenimi yaratılmıştır.

Türk Hamamı (J. A. D. Ingres) (Anonim 2016e)

Fransız ressam Camille Rogier'in (1810-1896), "Soğuklukta Çubuk Tüttürerek Dinlenen Kadın" ve "Kadınlar Hamamında Bir Aile" tabloları önemlidir.

Soğuklukta Çubuk Tüttürerek Dinlenen Kadın
(C. Rogier) (Anonim 2016f)

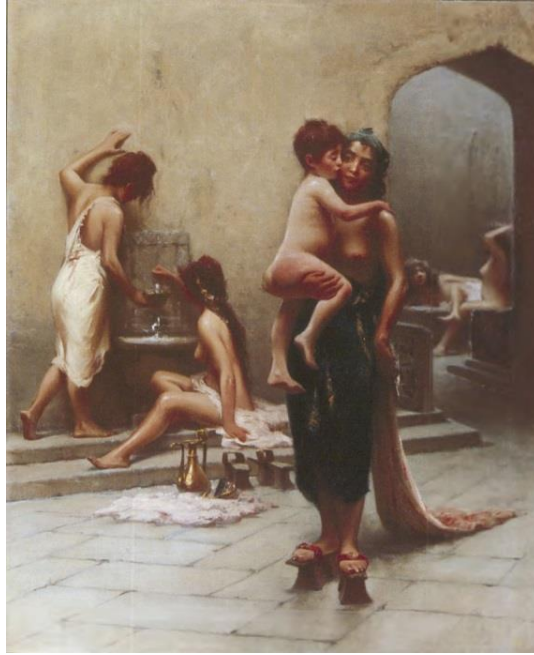
Kadınlar Hamamında Bir Aile (C. Rogier) (Anonim 2016g)

II. Abdülhamit döneminde saray ressamlığı görevine getirilen İtalyan ressam Fausto Zonaro, eşinin çektiği fotoğraflardan yararlanarak (1854-1929), kadınlar hamamını konu alan çok

sayıda tablo yapmıştır. Zonaro'nun, "Hamama Giriş", "Hamamda Yıkaniş" ve "Banyodan Sonra İstirahat" isimleri ile anılan üçlemesi

Hamama Giriş (F. Zonaro) (Anonim 2016h)

Hamamda Yıkaniş (F. Zonaro) (Anonim 2016h)

.Banyodan Sonra İstirahat (F. Zonaro) (Anonim 2016h)

SONUÇ

Osmanlı mimarisinin ve sosyal hayatının vazgeçilmez bir parçası olan hamamların günümüzde, günlük yaşamdaki etkisi ve öneminin eskisi kadar belirgin olmadığı bir gerçektir. Eski canlılığını yitirmiş olsa da İstanbul'da ve Anadolu'nun bazı şehirlerinde bu geleneğin varlığını sürdürmesi, Türk hamamı, "yaşayan ve kuşaklar boyu aktarılan bir kültürün simgesi" olduğu için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Tarihsel önemi olan geleneksel Türk hamamlarını, yaşanılan ve fonksiyonel mekanlar olarak sürdürmeye çalışmak için çaba göstermek gerekmektedir. Türk hamamı, yabancı turistlerin yoğun ilgisini çeken bir mekandır. Bu ilgi, Türk hamamlarının korunması ve sürdürülmesi açısından önemli bir motivasyon olabilir. Ancak, bu geleneğin aktarılabilmesi için bu geleneği aktaracak insanlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısı ile bu geleneği, yerel kültürü aktarabilecek, bu kültürü yaşatabilecek insanların ilgisine ve duyarlılığına da ihtiyaç vardır. Son yıllarda gelen hamamı ritüeli yaygınlaşmaya başlamıştır. Kültürel miras kapsamında çok önemli olan tarihi hamamların yanı sıra Anadolu'nun her yöresinde bulunan ve günümüzde

kullanılmayan hamamların da fonksiyonel mekanlar haline getirilmesi için çözümler üretilmesi ya da müzeye dönüştürülerek, yerel ve geleneksel özelliklerinin korunması önemli bir adım olabilir. Anadolu, Türk hamamında kullanılan objeler açısından da çok zengindir.

Koleksiyonerlerin bu sürece katkısı önemsiz olarak, koleksiyonerliğe gönül veren insanların desteklenmesi, onlara koleksiyonlarını sergileyebilmeleri için imkan sağlanması da çok büyük bir önem taşımaktadır. Nitelikli örneklerin sergilenmesi ile bu objeler ile ilgili yozlaşmanın da belki bir ölçüde engellenmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Ayçeman, N. (2016). *Türk Hamam Kültürü*. <http://onayhamami.com.tr/tr/turk-hamam-kulturu>. adresinden alınmıştır

Anonim. (2016a). www.ankara.org.tr/data.asp?id=2007 adresinden alınmıştır

Anonim. (2016b). <http://scribalterror.blogspot.com/2007/06/kabkabs.html> adresinden alınmıştır

Anonim. (2016c). <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=42971> adresinden alınmıştır

Anonim. (2016d). <http://www.constantinople-historical-fine-arts-emporium.com/index.php/galleries/gallery-1> adresinden alınmıştır

Anonim. (2016e). <https://www.flickr.com/photos/28433765@N07/6211510934> adresinden alınmıştır

Anonim. (2016f). www.turkishculture.org adresinden alınmıştır

Anonim. (2016g). <http://collections.vam.ac.uk/item/O1105532/la-turquie-entree-au-bain-lithograph-camille-rogier/> adresinden alınmıştır

Anonim. (2016h). <http://docplayer.biz.tr/10606557-On-kapak-fausto-zonaro-1854-1929-hamam-uclemesi-yikanis-dan-detay-arka-kapak.html> adresinden alınmıştır

Demir, S. (2013). Türk Hamam Müzesi ve Kına Hamamı Sergisi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 48-55.

Kuruçay, A. (2011). *İstanbul'un 100 Hamamı*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. yayınları.

Renda, G. (2012). Ressam Gözüyle Osmanlı Hamamı. N. Ergin içinde, *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem* (s. 369-403). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tofaş Sanat Galerisi (2009). Eski Hamam Eski Tas. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 3007, Mas Matbaacılık. (Hamam objeleri görselleri)